

УДК 378.14

ЦИМБАЛЕНКО Н.В.

Київський національний університет технологій та дизайну

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

***Результати..** Виявлено та проаналізовано основні фактори, які обумовлюють трансформацію системи вищої освіти в Україні. Досліджено можливості та загрози для розвитку системи вищої освіти, обумовлені глобалізаційними процесами.*

***Практична значимість.** Розкрито характер впливу сучасних тенденцій соціально-економічного розвитку на систему вищої освіти в Україні, що є основою для забезпечення конкурентоспроможності ВНЗ.*

***Ключові слова:** вища освіта, глобалізація, транснаціональна освіта, інтернаціоналізація освіти.*

Вступ. Роль освіти в забезпеченні соціально-економічного розвитку, складність системи освіти, значний рівень конкуренції на ринку освітніх послуг, динамічність зміни умов функціонування вітчизняних ВНЗ – ці фактори визначають актуальність дослідження перспектив розвитку вищої освіти на сучасному етапі. Вивчення даного питання є особливо важливим для України, оскільки в нашій державі трансформаційні процеси в системі вищої освіти відбуваються в умовах євроінтеграції та глобалізації, що полегшує та прискорює реформування вищої освіти і, водночас, створює загрози, які супроводжують ці процеси.

Постановка завдання. В сучасних умовах освітні послуги та ВНЗ трансформуються під впливом змін в культурній, науковій, суспільно-політичній, фінансовій і соціально-економічній сферах, зокрема, під впливом глобалізаційних процесів. Трансформаційні процеси стосуються як системи освіти в цілому, так і окремих її елементів. Вдосконалюються традиційні види освітніх послуг, з'являються нові, розвиваються методи їх просування на ринок, змінюються підходи споживачів до вибору освітніх послуг та ВНЗ. Дослідження основних факторів, що впливають на розвиток системи вищої освіти в Україні, та характеру їх впливу є необхідною передумовою адаптації до умов зовнішнього середовища і забезпечення конкурентоспроможності ВНЗ.

Основний матеріал. Основними факторами, які обумовлюють процеси трансформації системи вищої освіти в Україні, визначено процес глобалізації та явища, які його супроводжують, а саме: розвиток ринкових відносин, науково-технічний прогрес, зміну суспільно-політичних пріоритетів та ін.

Так, сучасні глобалізаційні процеси характеризуються тим, що певною мірою стосуються всіх країн та сфер діяльності. Глобалізація – один із основних факторів трансформації сучасної системи освіти і сфери освітніх послуг [1]. У сфері освіти глобалізація проявляється в основному як поширення практики отримання освіти закордоном («транснаціональна освіта»). Особливого розвитку дане явище в наш час набуло в європейському освітньому просторі та, відповідно до «Кодексу

позитивної практики в забезпеченні транснаціональної освіти» (Code of Good Practice in the Provision of Transnational Services), прийнятому спільно ЮНЕСКО і Радою Європи, визначається як сукупність всіх видів програм вищої освіти та освітніх послуг, при яких особа, що отримує освіту та ВНЗ знаходяться в різних державах [1]. Такі програми та послуги можуть бути реалізовані як в системі національної освіти держави-рецепієнта, так і за її межами. Основні форми транснаціональної освіти наведено на рис. 1.

Рис. 1 **Форми транснаціональної освіти**

Транснаціональна освіта, при значному розширенні можливостей студентів щодо вибору ВНЗ, програм навчання, кваліфікацій, значно загострює конкурентну боротьбу на національному ринку освітніх послуг. Крім того, соціологи, економісти, педагоги часто розглядають глобалізацію як загрозу освіті, пов'язану із комерціалізацією освіти та освітніх послуг, що може призвести до зростання питомої ваги ВНЗ, які надають освітні послуги з підготовки студентів за найбільш популярними та високооплачуваними спеціальностями за рахунок зменшення чисельності ВНЗ, які спеціалізуються на підготовці фахівців суспільно значимих напрямів діяльності [2].

Значимість освіти не обмежується її впливом на економічну систему і розповсюджується на соціальний, суспільно-політичний і культурний аспекти розвитку суспільства, а глобалізація та інтернаціоналізація освіти може призвести до того, що освіта втратить свою функцію розвитку національної культури. На думку автора, врегулювання даних питань шляхом контролю за змістом і якістю освіти, а також надання певної, необхідної для економіки держави, кількості бюджетних місць за непопулярними суспільно важливими спеціальностями повинно здійснюватись централізовано органами державного управління.

Слід зазначити, що розвиток науки і технологій призвів до значного підвищення ролі знань та інформації, які стали одним із основних ресурсів економічної діяльності. Успішність будь-якої діяльності в сучасному суспільстві значною мірою визначається ефективністю формування знань та інформації, їх обробки, аналізу, трансформації та застосування на практиці. Зазначене вимагає від вітчизняних ВНЗ постійної адаптації до мінливих потреб споживачів освітніх послуг і науково-технічних робіт, роботодавців, оскільки в сучасних умовах сфера освіти виконує функцію перетворення інформації, знань та інтелектуального капіталу на виробничі ресурси. Це стало поштовхом для активної комерціалізації і приватизації ринку освітніх послуг, зменшення ролі держави в соціально-економічному розвитку, що призводить до посилення конкуренції в усіх сферах соціально-економічної діяльності, в тому числі, на ринку праці та, відповідно, на ринку освітніх послуг. Освітні послуги стали товаром, що обумовило зниження соціальних гарантій для населення, а саме: обмеження доступу до вищої освіти для неплатоспроможних верств населення.

В Україні посилення дії ринкових механізмів на традиційно некомерційній сфері призводить до необхідності оволодіння значною частиною економічно активного населення, крім суто професійних знань і навичок, організаційно-управлінськими навичками та прийомами, а саме навичками у сфері планування, організації виробництва, управління персоналом, маркетингу тощо. Крім того, техніко-технологічний та організаційно-управлінський розвиток супроводжується різким падінням попиту на раніше отримані професійні знання та навички у зв'язку з їх невідповідністю вимогам сучасності. Окремі професії взагалі втрачають актуальність, що призводить до зростання рівня безробіття. Проблема масової втрати роботи в наш час є не стільки проблемою окремих громадян, скільки соціально-економічною проблемою всього суспільства з огляду на неможливість забезпечення національної конкурентоспроможності при неефективному використанні людського капіталу держави. Таким чином, постійне вдосконалення системи освіти і розвиток ринку освітніх послуг є одним із основних завдань на шляху забезпечення соціально-економічного розвитку держави і її конкурентоспроможності на світовому ринку, особливо в умовах посилення глобалізаційних процесів.

Крім того, науково-технічний прогрес супроводжується трансформацією змісту професійної діяльності значної частини населення в бік більш широкого

використання сучасних технологій, які постійно оновлюються. Зазначене вимагає відповідного оновлення інформації та знань, вдосконалення професійних навичок і вмінь, що, в свою чергу, призводить до підвищення попиту на нові форми освіти, в тому числі післядипломної, з огляду на необхідність забезпечення конкурентоспроможності економічно активного населення на ринку праці.

Водночас, розвиток ринкових відносин обумовлює значне підвищення рівня автономії ВНЗ в сферах управління та фінансування. За таких умов функціонування та розвиток ВНЗ значною мірою визначається якістю його менеджменту та освітніх послуг, що дає поштовх до постійного вдосконалення з метою ефективної комерціалізації освітніх і науково-технічних послуг, забезпечення конкурентоспроможності ВНЗ в цілому.

На думку автора, сучасна освіта в Україні повинна стати одним із основних інструментів вирішення важливих суспільно-політичних та соціально-економічних проблем, що передбачає підтримку розвитку системи освіти всіма зацікавленими сторонами: державою, суспільними інститутами, приватними організаціями, населенням. Посилення взаємозв'язку між ВНЗ, з одного боку, та бізнес-структурами і державою, з іншого боку, призводить до підвищення соціальної ролі останніх і, відповідно до концепції соціальної відповідальності, вимагає реалізації у сфері освіти принципів раціонального управління, цілісності, вирішення соціальних завдань, забезпечення сталого розвитку держави в цілому. При цьому глобалізаційні процеси у сфері освіти призводять до надмірної її залежності від бізнес-структур, лібералізації, зниженню рівня регулювання системи освіти з боку держави, підвищення рівня автономності ВНЗ в питаннях управління та фінансування своєї діяльності, що часто суперечить призначенню вищої освіти, перешкоджає реалізації її суспільної функції, направленої на збереження та розвиток загальнолюдських і національних соціальних цінностей, сприяння розвитку національної культури, саморозвитку особистості, формуванню ціннісних орієнтирів, навчання впродовж всього життя, розвитку навичок критичного мислення, винахідливості, майстерності, творчості тощо, збереження якої неможливе в ринковій системі.

Аналіз наукової літератури свідчить про неоднозначність трактування науковцями ролі глобалізації у розвитку системи освіти. В цілому, можна виділити два протилежні підходи. Відповідно до першого подальша лібералізація та інтернаціоналізація, посилення дії ринкових механізмів у сфері освіти сприятиме підвищенню відповідальності постачальників освітніх послуг (ВНЗ), змушених шукати і підтримувати баланс між рівнем якості освіти та ринково орієнтованими підходами до управління ВНЗ.

Прихильники другого підходу трактують сучасні тенденції як загрозу системі освіти, а саме якості освіти, що пов'язано із зміщенням пріоритетів у бік модернізації методів управління, комерціалізації освіти. Крім того, лібералізація у сфері надання освітніх послуг несе в собі загрозу для самобутності України, її національних особливостей і культури.

В цілому, дослідження сучасних тенденцій соціально-економічного розвитку України в умовах посилення глобалізації дозволило виявити основні загрози розвитку вищої освіти:

- зменшення ролі освіти при забезпеченні культурного розвитку та національної самобутності населення держави як результат інтернаціоналізації освіти;
- зменшення кількості студентів, що отримують освіту за суспільно значимими спеціальностями в результаті комерціалізації освіти;
- загострення конкуренції серед національних ВНЗ як результат складної демографічної ситуації та зниження рівня платоспроможного попиту на освітні послуги;
- посилення конкуренції з боку зарубіжних ВНЗ на вітчизняному та міжнародному ринках освітніх послуг внаслідок розповсюдження зарубіжних освітніх програм;
- ускладнення завдань управління та фінансування закладів освіти в результаті зміни державної політики в сфері освіти.

Слід зазначити, що основною метою розвитку вищої освіти в Україні на даному етапі є ефективне використання глобалізаційних та євроінтеграційних можливостей при уникненні визначених загроз, чому сприятиме досягнення основних цілей розвитку вищої освіти України, а саме:

- вдосконалення державної політики у сфері управління освітою в бік забезпечення національно орієнтованого культурного розвитку студентів;
- забезпечення бюджетного фінансування непопулярних суспільно значимих спеціальностей;
- забезпечення рівних можливостей отримати вищу освіту для різних верств населення на основі диверсифікації фінансування освіти;
- формування конкурентної позиції вітчизняної системи вищої освіти на міжнародному ринку освітніх послуг;
- забезпечення рівноправного партнерства між вітчизняними та зарубіжними ВНЗ;
- розширення академічної мобільності викладачів та студентів;
- сприяння зміцненню автономності ВНЗ.

Досягнення визначених цілей розвитку вищої освіти в Україні вимагає формування вираженої державної політики щодо управління освітою, яка має сприяти участі вітчизняних ВНЗ у глобалізаційних та ринкових процесах при збереженні некомерційних принципів функціонування системи освіти на основі постійного його контролю з боку держави.

Реалізація державної політики у сфері освіти вимагає значних витрат, повне бюджетне фінансування яких в сучасних умовах розвитку України є неможливим. З огляду на це, а також на необхідність забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних ВНЗ як на національному, так і на міжнародному ринку освітніх

послуг, закономірним стало прийняття Верховною Радою України нового закону «Про вищу освіту» [3]. Основною метою даного закону визначено створення умов для розширення напрямів співпраці державних органів і бізнесу з ВНЗ на принципах автономії, поєднання освіти, науки та виробництва з метою формування конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

В основу нового Закону України «Про вищу освіту» покладено ідею автономії ВНЗ у академічній, організаційній і фінансовій сферах, що цілком відповідає сучасним глобалізаційним процесам і реалізується на основі запровадження системи нововведень, зокрема таких: розширення фінансової автономії ВНЗ; отримання ВНЗ права остаточного присудження наукових ступенів; розширення автономії ВНЗ та надання громадськості додаткових важелів контролю за діяльністю ВНЗ на основі впровадження внутрішнього публічного моніторингу якості послуг освіти; надання ВНЗ права вільного найму випускників та професорів закордонних університетів.

В цілому, Закон України «Про вищу освіту» розширює можливості розвитку ВНЗ і водночас вимагає їх адаптації до нових умов академічної, наукової, навчально-виробничої, організаційної та фінансово-економічної діяльності. Умови функціонування ВНЗ стають максимально наближеними до ринкових, що вимагає від них досягнення високого рівня конкурентоспроможності.

Висновки. Отже, на сучасному етапі соціально-економічного розвитку вітчизняні ВНЗ змушені адаптуватись до глобалізаційних процесів, лібералізації і ринково-орієнтованих перетворень у сфері освіти. Основним їх завданням при цьому є максимальне використання нових можливостей розвитку і вдосконалення при одночасному уникненні ризиків і загроз, які супроводжують зазначені процеси. Виконання цього завдання є неможливим без активної участі держави, що вимагає формування виваженої державної політики у сфері управління освітою, визначення міри державної участі в процесах управління і регулювання освітнього процесу та найбільш ефективних механізмів державного регулювання ринку освітніх послуг.

Список використаних джерел

1. Council of Europe/UNESCO. Code of Good Practice in the Provision of Transnational Education. Council of Europe/UNESCO, Strasbourg, 31 January 2002; http://www.coe.int/t/dg4/highereducation/recognition/code%20of%20good%20practice_EN.asp
2. Angilletta S.P. Globalization, E-learning and the Monetary Pressure. *Social Work and Society*, Volume 3, Issue 1, 2005. P.p. 85-92.
3. Закон України «Про вищу освіту» / Законодавство України // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

ЦИМБАЛЕНКО Н.В.

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Цель. Исследование возможностей и угроз развитию высшего образования в условиях глобализации.

Методика. Исследование основывается на использовании основных положений системного подхода. В процессе работы для комплексного решения научной задачи использованы общенаучные и специальные методы исследования процессов и явлений в их взаимосвязи и развитии, а именно: диалектический, анализа и синтеза, семантического анализа, сравнительного анализа, графического анализа, логического обобщения результатов.

Результаты. Выявлены и проанализированы основные факторы, которые обуславливают трансформацию высшего образования в Украине. Исследованы возможности и угрозы для развития системы высшего образования, обусловленные глобализационными процессами.

Научная новизна. Раскрыт характер влияния современных тенденций социально-экономического развития на систему высшего образования в Украине.

Практическая значимость. Характеристика влияния социально-экономических факторов на развитие высшего образования в Украине является основой для обеспечения конкурентоспособности ВУЗ.

IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF UNIVERSITIES FINANCING IN UKRAINE TO MODERN CONDITIONS

N.V. TSIMBALENKO

Kyiv National University of Technologies and Design

Purpose. Research of opportunities and threats of globalization to development of higher Education.

Methodology. The study is based on the utilization of the main provisions of the systematic approach. To solve the complex scientific problem the following general scientific and special methods of processes and phenomena research in their relationship and development have been used: the dialectic method, the method of analysis and synthesis, the semantic analysis, the comparative analysis, the graphical analysis, the logical generalization of the results

Findings. The major factors in the transformation of higher Education in Ukraine have been exposed and analyzed. The opportunities and threats of globalization to development of higher Education have been analyzed.

Originality. The characteristics of the impact of socio-economic factors on higher Education in Ukraine have been exposed.

Practical Value. The characteristics of the impact of socio-economic factors on the development of higher Education in Ukraine is an essential precondition for universities competitiveness.

Key words: *higher education, globalization, transnational education, internationalization of education.*